

УДК 343.9:141.78

Олександр Маркович БАНДУРКА,

доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України, президент Кримінологічної асоціації України (м. Харків);

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків)

ПОСТМОДЕРН І КРИЗА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Сучасний постмодерн – це специфічне світосприйняття інформаційного суспільства, відмінною рисою якого є плюралізм, тобто допущення одночасного співіснування різних точок зору, що уособило трансформацію розуміння навколишньої дійсності на тлі розчарування в ідеалах суспільного прогресу. Використання цього концепту для позначення світорозуміння постіндустріальної епохи, фіксації новітніх соціокультурних реалій і відображення специфіки транзиту ідентичності дозволяє адекватно оцінити стан і перспективи розвитку соціальних процесів, так само як і наслідки їх відсутності. Імітаційний характер указаних станів багато в чому зумовлюється доступом до інформаційних ресурсів.

Постмодерн не слід розглядати як щось жорстко детерміноване, раз і назавжди надане, скоріше це сукупність певних тенденцій, певний вектор розвитку, причому не беззаперечно правильний, а, швидше, проблемний. Постмодерн націлений на поєднання різних точок зору, стилів, підходів і концепцій, із частин яких намагаються скласти своєрідний колаж – суб'єктивний образ дійсності, точніше її сприйняття. Наслідком такого плюралізму стає парадоксальна, на перший погляд, ситуація, відома як «диктатура меншості». Наприклад, як зробити неможливе й легалізувати одне з табуованих діянь – інцест, одностатеві шлюби, канібалізм, легкі наркотики, вільний обіг зброї тощо? Перший рух – перевести тему зі сфери неможливого до сфери радикального. У нас же є свобода слова, так чому б не обговорити інцест, одностатеві шлюби, канібалізм, легкі наркотики, вільний обіг зброї тощо? У Facebook обов'язково має з'явитись сторінка, на яку згодом посилатимуться ліберальні ЗМІ, які залучать до дискусії «вчених». Їх аргументи можна звести до такого: не можна відвернутись від проблеми інцесту, одностатевих шлюбів, канібалізму, легких наркотиків, вільного обігу зброї тощо, адже весь цивілізований світ нею опікується. Дискусії уникнути неможливо, щоб не уславитися ханжею або навіть реакціонером. Отже, «проблема» тишком-нишком зі сфери радикального перекочує до сфери можливого. Їй дадуть нову назву, що зробить дискурс більш привабливим та елегантним. Далі «вчені» й журналісти доведуть, що людство протягом усієї своєї історії вдавалось до кровозмішення, укладало одностатеві шлюби, їло подібних до себе, вживало наркотики й не лише легкі, а вільний обіг зброї – це запорука громадянського спокою, і це нормально. Наша «проблема» проникає у новини та ток-шоу й таким чином переходить зі сфери можливого до сфери раціонального. Наступний крок – перевести її в категорію популярного. Для цього її слід розкрити у кінофільмах, піснях і відеокліпах. Саме після цього вона потрапить в ареал актуальної політики, розпочнеться підготовка законодавчої бази, будуть публікуватись соціологічні опитування, які начебто підтверджують високий відсоток прихильників легалізації інцесту, одностатевих шлюбів, канібалізму, легких наркотиків, вільного обігу зброї тощо. У суспільну свідомість вводять нову догму – «заборона інцесту, одностатевих шлюбів, канібалізму, легких наркотиків, вільного обігу зброї тощо заборонена».

Описаний алгоритм найлегше просувається у толерантному суспільстві, в якому немає ідеалів і, як наслідок, немає чіткого поділу на Добро та Зло. По суті, відбувається розвінчення всіх табу, які лежали в підґрунті культури та моралі протягом тисячоліть і були її скріпами. Так, у Норвегії в шкільну програму вводиться новий предмет – «інцест». Міністр освіти цієї скандинавської країни переконана, що в Норвегії існує соціальна традиція – інцест – і говорити про це з дітьми необхідно з першого класу. Звичайно, про легалізацію інцесту поки що не йдеться. Проте одна з найбільш сильних і значущих заборон на інцест перебуває в стадії десакралізації. Бельгійський парламент ухвалив рішення про дитячу евтаназію, у Нідерландах

обговорюється ініціатива дозволу евтаназії здорових людей, дедалі менше лунають у Європі протести проти усиновлення дітей одностатевими парами, а одностатеві шлюби стали пересічним явищем у найбільш «розвинутих» країнах.

У разі нескінченного розширення можливостей вибору ми опиняємося в ситуації втрати основоположного принципу, оскільки за відсутності обґрунтованої ієрархії будь-який вибір стає випадковим і безвідповідальним і в кінцевому рахунку позбавленим сенсу. Питання вибору в такому разі набуває ще одного значення – соціально-політичного. Якщо виходити з того, що жодна парадигма більше не може претендувати на якийсь виділений з точки зору істинності статус, то суперечки з приводу змісту перетворюються на суперечки з приводу форми. У збоченій постмодерністській інтерпретації гуманізму вже немає місця для універсальної етики, яка диктує певну модель поведінки. Акцент робиться на гарантованості недоторканності прав людини.

Отже, постмодерн – це світогляд перманентної кризи суспільної свідомості. Вона торкнулась майже кожної сфери; всюди простежується кризова ситуація. Не є винятком, і протидія злочинності. Її сучасний стан і реалії дають ученим багатий матеріал для осмислення й ініціювання цілого спектра наукових досліджень. І питання не в тому, як називатиметься доктрина, яка охопить це поле, питання в тому, які ідеї будуть запропоновані для того, щоб принаймні осмислити ситуацію зі злочинністю, а в кращому разі – дати рецепти виходу з кризи ідентичності, яка тотально охопила нашу країну.

Обмежувати об'єкт кримінологічного аналізу тільки зовнішніми проявами не варто, оскільки сучасні процеси криміналізації та наявна кримінальна ситуація в Україні – якісно нові явища і за масштабами, і за ступенем руйнування, що чинить значний вплив на функціонування й безпеку держави через корупцію, зрощування криміналітету та державного апарату, організовану злочинність, тероризм, наркобізнес і кримінальну міграцію. Відтоді, коли виникли цивілізація та культура, люди змушені жити й діяти всередині утвореного ними нормативно-ціннісного простору. Їх активність спрямовується, регулюється, посилюється чи, навпаки, гальмується, стримується впливом на особу соціальних норм і цінностей, призначених стимулювати творчу діяльність і блокувати деструктивні наміри та зусилля. У тих випадках, коли функція блокування не спрацьовує, і людські дії виходять за межі правових норм цивілізованого співжиття, виникає феномен злочину.

Злочин як наслідок, породжуваний цивілізацією, може розглядатися як соціальна аномалія, що радикально суперечить нормам, згідно з якими існує спільнота. Той заряд заперечення, деструкції, який містить у собі злочин, робить його абсолютно чужорідним у соціальному тілі цивілізації. Але в ролі того ж похідного наслідку породження цивілізації злочинність виглядає якщо не як щось нормальне, то принаймні як закономірне й неминуче явище в її житті. Злочинність, будучи одним із проявів ентропії, є деструктивною за своєю суттю та постійно вносить дисбаланс у ситуацію нестійкої рівноваги, на якій тримається суспільство. Спрямована проти конкретних суб'єктів, проти їх життя, здоров'я, гідності, власності та цінностей культури, злочинність руйнує економічні, правові й моральні засади соціального ладу. Саме тому суспільство змушено створювати з метою самозбереження нормативні й інші спеціальні засоби для протидії злочинності.

Разом із цим слід також звернути увагу і на соціальні функції, які фактично виконує злочинність у межах суспільної системи.

Функція перша: злочини як різновид соціальної діяльності дозволяють певним категоріям суб'єктів реалізовувати свої трансгресивні схильності. Усередині суспільства завжди існують можливості для різноманітних проявів таких схильностей: подорожі, спорт, політика, сфера економічної конкуренції, наука, різні форми творчої діяльності тощо. Але одночасно існує й галузь трансгресивного резерву з набором видів діяльності для суб'єктів, які не знайшли себе в позитивних, творчих заняттях. Керуючись потребами в самоствердженні та гострих відчуттях, духом авантюризму, меркантильними мотивами або надлишком агресивності, вони долають поріг, що розділяє морально-правову та кримінальну галузі, та переходять від дозволеного до забороненого, від законослухняної поведінки до протиправної.

Друга функція: злочини випробовують міцність і надійність нормативно-ціннісної структури суспільства. Злочинність примушує цивілізацію постійно займатися зміцненням своїх кордонів, регулярно вдосконалювати та підтримувати в робочому та бойовому стані засоби стримування й блокування деструктивного тиску. Оскільки цей напір іде зсередини і в безлічі

найрізноманітніших напрямів, то в соціальному тілі, по суті, немає жодної ділянки, застрахованої від небезпеки криміналізації. Таким чином, злочинність виконує стосовно суспільної системи, вимушеної дбати про своє самозбереження та саморозвиток, мобілізаційну функцію, не дозволяє соціальним суб'єктам повністю зануритися в стан благодушності й ейфорії та забути про існування внутрішнього противника.

Третя функція: злочини позначають девіантні лінії ймовірного розвитку суспільства. Цивілізація пропонує суб'єктам серед безлічі варіантів різноманітних соціальних дій далеко не всі можливі, а в першу чергу належні, вибираючи інші. Але для такого вибракування необхідно володіти достовірною інформацією про злочинність неприйнятних можливостей. У цьому сенсі злочинність допомагає маркувати такі можливості. Являючи собою один з атрибутів суспільства та цивілізації, вона позначає й виявляє небажані, але разом із тим реальні можливості їх трансформації, приховані в самій їх суті. Постать злочинця при цьому є своєрідним уособленням помилкових і часто трагічних шляхів вирішення існуючих суперечностей соціально-історичного процесу. Саме тому аналіз проблем злочинності дозволяє виявляти небезпечні можливості й небажані, злочинні тенденції, що виникають усередині цього процесу.

Ураховуючи викладене, можна з усією впевненістю сказати, що нормативно-ціннісний простір сучасного суспільства виступає повноправним об'єктом кримінологічної безпеки.

Резюмуємо: досліджувати протидію злочинності треба комплексно – як якісно нове явище чи процес, а не лише як групу проблем, що виникли останнім часом у результаті дії факторів епохи постмодерну, хоча з таким твердженням може не погодитися багато вчених. Але якщо у цьому русі не бачити реальний і новий процес, то неможливо знайти ні принципово нові методи дослідження, ні оригінальні та якісно нові способи вирішення проблем безпеки.

Проте, усвідомлюючи й досліджуючи фактори постмодерну, необхідно зберегти самобутність, особливо у підходах до забезпечення кримінологічної безпеки. Інакше суспільству буде нав'язано одне-єдине уявлення, а також, природно, один набір практичних заходів. Збереження національної особливості в підходах до вирішення кримінальних проблем, на наш погляд, є обов'язковим.

Одержано 06.02.2019

УДК 343.344

Олександр Олександрович АВДЄЄВ,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Олексій Валерійович САЛМАНОВ,

викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

КОНТРОЛЬ ЗА НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Майбутнє незалежної, демократичної та правової держави в значній мірі обумовлене громадським порядком та безпекою, суб'єктом реалізації яких є держава, діяльність якої, перш за все, повинна бути спрямована на забезпечення умов, необхідних для нормального розвитку особистості, інтересів, потреб, тощо, з одного боку, та до нормативних вимог у галузі забезпечення прав людини – з іншого. Від якості контролю держави залежить не тільки динаміка соціально-економічного розвитку країни, життєвий рівень населення, стан правопорядку і моральності, але й місце України у світовій спільноті.

На теперішній час, через тривалість Антитерористичної операції (далі АТО) існує потреба в глибокому аналізі всіх закономірностей незаконного обігу зброї, розробці більш жорстких заходів боротьби із цим явищем, зокрема стосовно контролю за її нелегальним обігом через призму контрабанди.